

מגדלי יו בתל אביב. מתבצרים
מאחורי חומות צילום: דודו בכר

החסימות,
הבקריות, הגדרות
והחומות ששולטות
בחיים של כלנו

04

במכללה האקדמית הדסה, מסביר שהמצב כיום הוא ש"מעצבים פים מייצרים בעיקר אובייקטים פים לתעשייה. מבחינתך, זה לא רלוונטי. מעצב הוא מחולל שינוי ולא יצרן של דימויים. 80% מהעיצוב צריך להיות חברתי".

המונח "יעד מעוצב" מאגד בתוכו מהלכים סותרים לכאורה, צבאי ואורח, אבל למעשה שניהם גם יחד מעצבים את המרחב הישראלי. המלה "יעד" מעלה אסוציאציה צבאית מובהקת, המתייחסת להכפפת המרחב לשליטה לצורך הגנה. בד בבד היא גם מושג מרכזי בתכנון וב"עיצוב עירוני אורח. מרחבים פרטיים מסוגרים כמו אלה הנפוצים באתרונה בישראל מכוונים להגנה על רכוש, לחסימה והפרדה מ"אלמנטים בלתי רצויים", ומהווים ביטוי של פחד מהשונה בכל צורות ההתיישבות השונות.

הציעה נגד המחס

דנציג, ונטורה ויעקובי עורכים בספרם השוואה לא מידתית, לא בהכרח משכנעת ובמידה רבה מקוממת, בין היעד המבוצר בשכונות יוקרה ובין התבצרות, הסתגרות ותיחום טריטוריאלי ביישובים בדואיים לא מוכרים בנגב. העילה לזרקה המופנה לפי זורה הבדואית היא שהרעיון לכ"תניבת הספר התחיל ממחקר מקיף של דנציג שתיעד "יעדים מבוצרים" בכפרים הלא מוכרים. המניעים להסתגרות ביישובי הפזורה שונים מאלה שבשכונות יוקרה, אבל עצם השימוש ב"עיצוב" דומה.

בכפרים הלא מוכרים המטרה היא שמירה על הרכוש, חלוקה שבטית וחמולתית והתנגדות למסד המדינתי. בשכונות יוקרה זהו ביטוי חזותי להפרדה מעמדית, כלכלית ואתנית. להבדיל מחומות הפאר בשכונות יוקרה, התיחום בפזורה הוא באמצעות חומרים זולים, המצויים בשטח. בנימה אוריינטליסטית מקוננים המחברים כי "הבדואים, נסיכי החופש והתנועה, כולאים את עצמם כיום בגדרותיהם".

נדמה כי אין חולק על הצורך הבסיסי בהפרדה, התגוננות וחציצה — הרי כל קיר ודלת בבית הם למעשה הפרדה. אלא שההפרדות במרחב הציבורי נהפכו לנוף יום-יומי, מסמנות שליטה, הדרה והרחקה. "הסכנה במרחב המעוצב היא שנדמה כי הוא משרת את כולנו ומתחשב בכל צרכינו", כותבים המחברים. הספר עצמו מופרד לשלושה חלקים: הפרק הראשון מציג תיאוריות מרכזיות במאה ה-20 והלאה הנוגעות לסוגיות של מרחב ועיצוב המרחב; הפרק השני הוא תיעוד חזותי של הרכיבים היוצרים בפועל הפרדה ושליטה במרחב; הפרק השלישי הוא מניפסט הקורא למעצבי המרחב לקבל אחריות מוסרית ולהיות סוכני שינוי. ההפרדה אם כן, גם בין פרקי הספר, היא ככל הנראה בתוכנו.

סימון זמני של מתחם בילוי למשפחות ביום העצמאות האחרון, מתוך הספר "יעד מעוצב" צילום: שרון דנציג

הדיון בהפרדה ושליטה במרחב ובפוליטיקה של המרחב בכ"ל לה מתנהל זה זמן בזירה האדריכלית התיאורטית; יעקובי אף היה שותף לפני יותר מעשור לתערוכה ולספר בשם "הפרדה" שעוררו הדים. לעומת זאת, בתחום העיצוב התעשייתי, מציינים המחברים, לא מתקיים דיון תיאורטי בתחומים הללו. "מקצועני העיצוב מסתתרים מאחורי 'מקצוענות'", אומר ונטורה. "נכון, הם יגידו שהם לא יעצבו כלי נשק. זה כמעט ברור מאליו. אבל עד שם המסלול ארוך ומלא פוליטיקה, ועובר דרך המרחב הציבורי היום-יומי". ונטורה, המלמד עיצוב מכלילי

ליצירת "שדה ראייה מלא על שטח החצר". ג'ומו שיחים ועצים, חשפו מקומות מסתור, ועוד ועוד. הגישה של פיקוח והגנה על הסביבה באמצעות עיצוב נהוגה במדינות רבות בעולם, אך בישראל גיוסו של עיצוב המרחב למשימות שיטור ומשטור הוא מוחלט. המרחב כולו הוא "יעד מעוצב-מבוצר", והתחושה היא, כדבריו של דנציג, "שהמרחב הולך ונסגר עלינו".

"יעד מעוצב" הוא חיבור בין שלושה חוקרים בתחומים הנוגעים בדבר בוויזיות משלימות. דנציג הוא מעצב תעשייתי בעל סטודיו פרטי החוקר במקביל סביבות עיצוב. ד"ר ונטורה הוא אנתרופולוג יישובי המתמחה ב"עיצוב אנתרופולוגי", בתיאוריה והיסטוריה של עיצוב, חוקר ומרצה. פרופ' יעקובי הוא אדריכל החוקר את המרחב העירוני בהיבט פוליטי, חברתי ותרבותי. לדבריהם, בעידן שבו מרבית חיי היום-יום כרוכים בשימוש בחפצים ומתנהלים בסביבות מתורכנות בעולם של אי יציבות ומשברים, "לא ייתכן שתפקידו של המתכנן והמעצב יישאר רק כלי בידי התעשייה או היוזמים".

ד"ר יונתן ונטורה,
ממחברי הספר:
"מעצב הוא מחולל
שינוי ולא יצרן
של דימויים. 80%
מהעיצוב צריך
להיות חברתי"

חסום, הרחק ושלוט

כיצד הפיקוח וההגנה על הסביבה נרתמו למען משטרו של המרחב הציבורי? ספר חדש מפנה זרקור למקום המרכזי שממלא העיצוב ב"הסתגרות האסתטית" שפשטה בישראל

התבצרות בא לידי ביטוי מדויק בשמו של הספר: "יעד מעוצב", אלתור מילולי על "יעד מבוצר".

היכן הדיון התיאורטי?

המרחב הבנוי הוא שדה הקרב של ביצור באמצעות עיצוב, טוענים יעקובי, ונטורה ודנציג. מעיד על כך מסמך לא ייאמן שהוציא לפני כמה שנים אגף מצילה (אגף חברה ומניעת פשיעה) במשרד לכיטחון פנים. המסמך נועד ל"מניעת פשיעה באמצעות עיצוב סביבה", אבל למעשה הופך את הסביבה והמשתמשים בה לחשודים מראש. "עצבו ספסלים ציבוריים ומגורים", מנחה המדריך. "חסמו שבילים ודרכים ללא מוצא באמצעות גדרות או שערים". התקינה מצלמות, פתחו חלונות גדולים

כתופעה שגרתית ויום-יומית. ביצור והפרדה במרחב הם ביטוי חזותי לפגיעה הולכת וגדלה בזכות "של כלנו לחוויה עירונית", אומרים המחברים, באמצעות עיצוב הנתפש ככלי נייטרלי לכאורה, ומצטייר כתחום תמים לכאורה, המשוך למגויני בוקר בטלוויזיה או ירחוני כרומו בוחקים. תפקידו כאמצעי לשליטה במרחב נותר מתחת לרדאר. וילה בעיצוב אופני תי בשכונת צהלה בתל אביב, שאליה הגיעו הכותבים בשיטור טיהם, נבנתה "בצורה שמכונה בהווי הצבאי 'תיעול אש'", ומתגוררת עד למעלה מראשה מכל מגדלי יוקרה מעוטרת באמצעי מניעה מעוצבים המונעים אפשרות אפילו להישען עליה. השייכות בין מאמצי העיצוב "הבורגנים" ובין אמצעי

אסתר זנברג

אסתר זנברג סוין נורא אירע ב-2014 על חוף הים בתל אביב. אב ובי"תו נכנסו למתחם הבריכות הפנימי של חברת החשמל באתר רדינג, ככל הנראה נסחפו בכוח המשאבות של תחנת הכוח, ומצאו את מותם. בעקבות הטרגדיה השתנה נוף המתחם לבלי הכה. שלטי אוהרה גדולים ובוולטים הוצבו בו, הגדרות הוגבהו, רצועות החוף הצהרה נמלאה בבולדרים המונעים ישיבה, ולמעקה העץ המעוצב נוספו רשתות, גדרות וסלילי תיל. עם כל הצער על האסון, חימושו של האתר באמצעי אוהרה והפחדה מורפים, הוא ביטוי — עיצובי למעשה — ל"פתרון מאוחר ולא רלוונטי, ולהעדר עומק חשיבה תכנונית", במלותיהם של שרון דנציג, יונתן ונטורה וחיים יעקובי, שמתפרסמות בספרם "יעד מעוצב", שיצא לאור בימים אלה במהדורה מוגבלת בהוצאה העצמית של Skeleton Tree בשיתוף מכללות שנקר והדסה.

הספר שם לו למטרה לחשוף את המקום המרכזי של העיצוב במרחב הציבורי, ולפיכך את הצורך ב"עיצוב מוסרי ודמוקרטי" שימנע את הפיכת המרחב ל"יעד מבוצר". טענתם של דנציג, ונטורה ויעקובי היא שההכבדה באמצעי מיגון על המרחב ברדינג היתה מוגזמת, היסטורית, מעוררת תבה-לה, אינה מותאמת למרחב וספק אם תמנע אסון עתידי. הגידור על החוף הוא רק דוגמה אחת, על רקע קשה מנשוא, לטקטיקת "ההסתגרות האסתטית" במרחב הציבורי בישראל. בשיטותיהם לצורך המחקר בין טיפוסי בנייה שונים אספו דנציג, ונטורה ויעקובי שלל מטרדים של עדויות מוחשיות לתיחומים, הפרדות, חסימות, מניעות, חציצות, בקרות, גדרות וחומות —